

הכנה לצה"ל

ראיונות ועיון במערכים

בשיחות עם רכזי הדרכה בתנועות הנוער ביקשנו לברר האם כחלק מהפעילות בכיתות י"א ו-י"ב עוברים הכנה לקראת השירות הצבאי. לא הגבלנו את איסוף המידע לתהליכי הכנה טכניים או לדיונים ערכיים. ביקשנו לשמוע על מגוון הפעילויות ועל התפיסות התנועתיות כאשר לצורך בתהליכי הכנה. הפגישות התקיימו עם תנועות שחניכיהן השתתפו בראיונות במהלך מחנות הקיץ. מעבר לראיונות קראנו מערכי פעילות של התנועות ועיינו בשתי תוכניות נרחבות של תנועת המחנות העולים ושל תנועת הנוער העובד והלומד.

בכל התנועות נושא השירות בצה"ל נוכח בפעילות בגילאים המדוברים.

כך, למשל, למדנו שבתנועת הצופים נכלל הנושא במסגרת תחום הליבה – זהות יהודית וישראלית.

צירוף המילים 'שירות משמעותי' מופיע בארבעה מערכי פעילות:

בכיתה י' – מהו שירות משמעותי ולמה הוא חשוב? בכיתה י"א – מהם ערכי צה"ל? בכיתה י"א – אילו אפיקים קיימים לשירות בצה"ל? ונוסף תחום ליבה – אחריות חברתית; בכיתה י"ב – אילו דילמות עולות בשירות הצבאי? מהו טוהר הנשק?

נרחיב על הפעילות לכיתה י"א, 'אילו אפיקים קיימים לשירות בצה"ל?' הפעולה במסלול 3, בחוברת המסע בצופים לשכבת בונים, כיתה י"א. המסר: כדי לבצע שירות משמעותי עלי לשאוף לממש את היכולות שבי בכל תפקיד שאקבל.

מתודה 1: דיון בשאלה מהו לדעתכם שירות משמעותי בצה"ל? האם לדעתכם יש בצה"ל תפקידים שאינם משמעותיים? הערה למדריך: חשוב מאוד שהשיחה תוביל למסר של הפעולה.

מתודה 2: חלוקה לקבוצות. מקיימים פאנל עם נציגים ששירתו או משרתים בתפקידים שונים בצה"ל. בין השאלות המוצעות לפאנל: איזה טיפ אתם יכולים לתת לנו, כמי שמתחילים את תהליך הגיוס לצה"ל? נקודות חשובות להצלחת הפעילות: חשוב להזמין כמה שיותר בוגרים ובוגרות שממלאים תפקידים משמעותיים, שתהיה השקעה וחשיבה מאחורי בחירת התפקידים. שיהיו השראה לחניכים.

צה"ל והשירות בצה"ל באים לביטוי הרבה פעמים בפעולות שעוסקות באקטואליה. במסגרת התוכנית 'מסע בצופים' יש פרק קבוע שנקרא נקודת מבט. בנקודת מבט מעלים נושאים שמעסיקים את החברה ואת הציבור הישראלי. כך דנים בשאלות של טוהר הנשק, בשאלות של פקודה בלתי חוקית, בשאלות של סרבנות והתנדבות.

דודו קרני, מנהל מחלקת ההדרכה,²⁴ מתאר יוזמות מקומיות (הנהגות אזוריות ושבטים מקומיים) להשתלמויות של מדריכי שכבות בוגרות, שבמסגרתן נפגשים עם קציני צה"ל, מתכננים פעילויות הכנה לצה"ל שכוללות ביקור ביחידות, מפגשים עם בוגרים, הכרת תהליכי מיון והכרת תפקידים בצה"ל. התפיסה בתנועת הצופים היא שהחינוך התנועתי מכוון לאקטיביות, ללקיחת אחריות, למנהיגות, לחיים משותפים תוך שיתופי פעולה ולהתמודדות עם אתגרים. למעשה, ההוויה התנועתית היא תהליך הכנה לשירות משמעותי בלי לקרוא לזה בשם. יציאה למחנה קיץ כמדריך של קבוצת ילדים שקולה לתהליך הכנה בנושאים של מנהיגות, גיבוש קבוצה, התמצאות ופתרון בעיות שנדרש להן פתרון מידי ולעתים יצירתי. אלו הדברים שמכשירים את המדריך להשתלב בקלות במשימות צה"ליות כחבר צוות, כמפקד וכמי שכבר התנסה בחיי שטח. לקראת סיום התיכון עוברים החניכים מערכים במסגרת – ערכת דמות הצופה הבוגר. זהו מערך שבו מתמודדים עם סוגיות ערכיות הנוגעות לערכי מוסר, עם תפקידו של הצופה הבוגר כאזרח פעיל ותורם לחברה, עם יכולתו

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

של הצופה הבוגר לקבל את האחר ואת השונה ולפעול ליצירת מכנה משותף וערכות הדדית בין שונים-שווים בחברה הישראלית.

תפיסת הצופה הבוגר כוללת את תפקידו של הצופה כמי שמשתלב בצה"ל ותורם את תרומתו במסגרת הצה"לית לחברה הישראלית. ככל שהחניך רוצה להיות מעורב יותר ומשפיע יותר, השילוב של שירות משמעותי בצה"ל יהיה חלק מהאחריות ומיכולת ההשפעה בחברה. בצופים לא עוסקים בנתוני גיוס ליחידות קרביות ביום-יום, אולם גאים מאוד בכל פעם שמתפרסמים נתונים על בוגרי צופים בין בוגרי קורס טייס או ביחידות וקורסים מיוחדים.

בתהליך החינוכי בתנועת הצופים שזורים אלמנטים שמהווים הכנה לשירות הצבאי גם בלי להזכיר זאת. כך השדאות והניווטים, עקרונות העזרה הראשונה וההיררכיה בהגדרות התפקידים, לצד מדי התנועה והסמלים. אין אמירה תנועתית שרוח התנועה, המסדרים ותרגילי הסדר הם הכנה לשירות צבאי. אולם, היציאה לטיולים ומחנות, היכולת להסתדר בתנאי שטח, הרצון להיות פעילים ולהנהיג, היות כל אחד חלק מצוות, מקבוצה והיכולת להתמודד עם אתגרים מורכבים, כל אלה הם הוויית התנועה והם גם הכנה לשירות בצה"ל. האם משמעותי? זו כבר החלטה של כל בוגר בבחירת דרכו.

המהות החינוכית של התנועה, מסכם דודו קרני, היא, למעשה, התוויית דרך ללקיחת אחריות, למנהיגות ולחברות. הדרך הזו מובילה לבחירה האישית של בוגר התנועה להיות משמעותי ומשפיע, גם בצה"ל.

"יפה לך ירוק! הכנה לשירות משמעותי ומשנה מציאות" הוא מערך של

תנועת המחנות העולים²⁵.

בתוכן העניינים כותרות של שמונה מערכי פעולה: דימויים של צה"ל; צו ראשון; מה אני יכולה לעשות בשבילך? או, כולם רצים לסייבר; צבא עם; להיות חייל המאמין בשלום; שירות משותף ומכבד; מוטיבציות לגיוס וגיוס קרבי; להיות חייל תנועתי.

25 מערך פעילות, המחנות העולים, ללא שנת הוצאה.

ההסבר על הצו הראשון הוא קצר, ענייני ומשלב טיפים למתגייסים "תשתדלו להיות סבלניות/ים, לא להתבייש לבקש מיונים, להתקשר, לשאול – ואפילו ליהנות." בפעולה מתנהל משחק תחנות שממחיש את תהליך הצו הראשון ומעמיד את החניכים בסיטואציות אפשריות ולעתים משעשעות בתחנות לשכת הגיוס. בסיום המסע בין התחנות יש עיבוד אישי. ובין השאר נשאלים: יש תחנה שאת מתחרטת על התוצאות שלה? מה היית עושה אחרת?

בפעולה אחרת, 'מה אני יכול לעשות בשבילך? או, כולם רצים לסייבר', מתמודדים עם השאלה: מה אני יכול לתת לצבא, ולא: מה הצבא יכול לתת לי. עוסקים במגמות של קרייריזם שבאות לביטוי כבר בתחרות בגן הילדים, וגם בצבא יש מי שמעוניינים לפתח את הקריירה האישית שלהם במהלך השירות הצבאי. בהמשך, החניכים מקבלים רשימה של מקצועות צה"ליים ומסמנים איזה תפקידים הם מכירים, שמעו עליהם קודם.

בפעולה 'צבא עם' דנים במשפט "עם בונה צבא בונה עם" שטבע מי שהיה קצין חינוך ראשי בצה"ל בתחילת שנות האלפיים, אלעזר שטרן. החניכים נשאלים: מה הכוונה? איך צבא בונה עם? איך עם בונה צבא? איזה פנים יש לחברה שהצבא בונה אותה? איך נראה הצבא שמורכב מכל העם? בהמשך מספרים על חוות השומר ועל הרצון לשלב חיילים שיש להם קשיי הסתגלות. רואים קטעים מהסדרה "כן המפקדת" ששודרה בטלוויזיה. בין השאר נשאלים החניכים: למה שלצה"ל יהיה אכפת מזה בכלל? מה המשמעות של גיוס חובה? הפעולה 'להיות חייל מאמין בשלום' מעמתת את החניכים עם הסתירה שיכולה להיות בין אמונה ושאיפה לשלום ובין שירות בצה"ל שמחייב לעתים הפעלת אלימות. בין המטרות: החניך יחזיק בתפיסה שלוקחת אחריות על משימת ההגנה על המדינה ומשימת השאיפה לשלום כאחד וייצר שיח בונה על הנושא בקבוצת השווים שלו.

בפעולה 'שירות משותף ומכבד' מגדירים כי גיוס נשים שוויוני הוא חלק מהיותו של צה"ל צבא העם, כחלק ממציאות של גיוס חובה. אחת ממטרות הפעולה היא לעודד את החניכות והחניכים להיות אקטיביים ביחס למציאות המשתנה של גיוס נשים שוויוני.

המתודה שנבחרה היא קיום משפט, כאשר החניכים נחלקים לקבוצות: קטגורית, סנגורית, צוות משפטי של כל צד, שופטת, עדות (מוזמנים קצין/ה

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

מצה"ל, משדולת הנשים, רבנים, לוחמים ועוד). ההגנה במשפט מתמקדת בשוויון הנשים במדינה שצריך לבוא לכיטוי גם בצבא, במפגש עם חיילים דתיים ובתרומת הנשים בפועל בתפקידים מגוונים.

בהנחיות למדריכים נכתב: הפעולה שלפנייך היא פעולה טעונה. שירות הנשים בכלל ובלוחמה בפרט בצה"ל הוא טעון. על החניכים והחניכות לדון ביניהם ו"לנצח במשפט"... אם צריך לעזור לצוות המשפטי של ההגנה יותר מהנדרש בהנחיות הפעולה – עשו זאת. בנספח לפעולה מגוון רחב של קישורים למאמרים ולראיונות שמציגים דעות שונות בנושא. בהמשך, בין העזרים לקבוצות השונות במשפט, מופיעה סקירת תהליך השינוי בפתיחת האפשרויות לשילוב נשים בתפקידים צבאיים.

בפעולה 'מוטיבציות לגיוס וגיוס קרבי', נכתב ברציונל הכללי: לשמוע סיפורים של "אנשים רגילים" שהלכו לקרבי. לא סיפורי גבורה נוצצים... להבין מה דחף אותם, מה מניע, מה מעסיק. בין הדמויות והסיפורים מביאים את סיפורו של עמרי קדוש, לוחם בגדוד 50 (לא בן גרעין): "קרבי, מבחינתי, זה לתת מעצמך למדינה בהגנה ושמירה על האנשים הקרובים אלי ואלו שאני מכיר. אני יודע שתמיד מדברים על הגנת מדינת ישראל כמדינה יהודית או על החברים שסביבך בצבא, אבל כשאתה רק מתגייס אין חברים שמסביב, ולא אצל כולם הבחירה של הגנת המדינה היא כל כך ברורה. אז לפעמים מתחילים מקטן: בחרתי להגן על החברה ומאז הוספתי עוד אנשים למעגל, חברים, לוחמים שהפכו לחברים. ומשם לאזרחי המדינה, מה שמרכיב את הבית אליו אני יוצא כל הזמן."

הפעולה שמסכמת את המערך, 'להיות חייל תנועתי', מציבה אתגר בפני בוגרי התנועה לשרת כך שישפיעו ויבינו את חשיבות המשימה. במטרות הוגדר: החניכים יבינו שהחייל בוגר התנועה פועל במקום בו הוא משרת על מנת להשפיע עליו; החניכים יידעו שלהיות חייל תנועתי זה אפשרי גם מחוץ למסלול הנח"ל. לא מדובר על המקום בו תשובץ אלא על הדרך בה תבחר לפעול, יחד עם הסובבים אותך.

במסר שמסיים את המערך כתבו מפתחות הפעולות לחניכי י"א: "הפעולה הזאת היא האחרונה במערך שבו דיברנו על הרבה זוויות של הגיוס והשירות הצבאי. על הפערים החברתיים בחברה והשתקפותם בצבא, על בחירה בתפקיד,

על האמונה בשלום לצד השירות הצבאי ועל תהליכים חברתיים בצבא. האמת היא שנגענו רק בקצה הקרחון וזה בסדר כי יש לכם עוד זמן. לדעתנו, כל המערך הזה מתנקז לפעולה הזאת 'החייל התנועתי'. אם יש משהו שאנחנו רוצות שתקחו מהמערך הזה זה שיש לכם החובה והזכות להיות פעילים בזמן השירות הצבאי ולקראתו... היינו רוצות שתחשבו טוב על השאלה – למה אתם מתגייסים? ותמצאו סיבות כנות ואמיצות, כאלה שלפעמים מכילות בתוכן סתירות ופרדוקסים. שתתעסקו במתחים עם המדריכים והחברים שלכם ותנצלו את השלב הזה שלפני הגיוס כדי להגיע מוכנים טכנית ורגשית... להיות חייל בוגר תנועה זה לשאוב את הכוח מתוך היחד ולהשתמש בו כדי ליצור עולם וצבא טובים יותר."

בתנועת עזרא רואים את בוגריהם כאליטה משרתת. בצה"ל ובשירות הלאומי. השאיפה היא לפיקוד ולהובלה.

לירן גרוס, רכז ההדרכה התנועתי,²⁶ מתאר את הפעילות בתנועה בנושא הכנה לשירות הצבאי בשני מישורים. האחד, מערכי פעילות שנחלקים לנושאים טכניים ובהם נפרסים מסלולי השירות הלאומי ומסלולי השירות בצה"ל. החניכים שומעים על המסלולים, נפגשים עם בוגרי תנועה שמשרתים או שירתו ביחידות השונות ומקיימים דיונים ערכיים על דילמות במהלך השירות הצבאי. לדוגמה: דילמה מה אמור להיות היחס לצה"ל אחרי פינוי משפחות מיישוב ביהודה ושומרון. המסר התנועתי הוא שצה"ל עומד מעל לכל ויכוח פוליטי. צה"ל מקבל משימות ואתה כחייל בצבא מבצע את המשימות שקיבלת פקודה לבצען. הדעה הפוליטית לא מכתיבה את היחס לצה"ל.

המישור השני הוא פעילות מרוכזת לקראת יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ופעולות האיבה. בחודש של פעילות עוסקים הרבה מאוד בהיכרות עם צה"ל, במפגשים יזומים עם מפקדים בכירים ועם בוגרי התנועה שמבצעים תפקידים משמעותיים כקצינים וכמפקדי יחידות, נפגשים עם משפחות שכולות שיקריהן היו בוגרי התנועה ומניחים דגלון ונר על קברי הנפלים.

26 ריאיון אישי, 26.12.2018.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

פעולות בנושא צה"ל והשירות המשמעותי לא קיימות כמערך פעילות מסודר שמוקדשת לו תקופה בשנת הפעילות. לכך מהחודש שלפני יום הזיכרון, שזורות פעילויות על צה"ל במסגרת נושאים אקטואליים שמהווים בסיס לפעילות השכבה הבוגרת. בתנועת עזרא האידיאל הוא שהבנות תהיינה בשירות לאומי, בהעדפה שתבחרנה בשירות של שנתיים. נאמר לבנות התנועה כי הן קיבלו פריביליגיה, אפשרות לא להתגייס ולכן ההתנדבות מאוד משמעותית והתנועה מעודדת בנות להתנדב. יחד עם זאת, יש בהחלט בנות שאחרי שנת שירות מחליטות להתגייס לצה"ל ולעתים מאותרות וממוינות לתפקידים צבאיים כבר לפני הגיוס. בכיתה י"א, לקראת צו ראשון, משוחחים על ההתייצבות ועל הצורך בהכנה ולמידה של התהליך. בביקורים בסניפים לירן פוגש חניכים ושואל אותם לאן הם מתכוונים להתגייס. בדרך כלל השיחה מתגלגלת לשאלות על מיונים ליחידות ועל הדרך להתכונן לצו ראשון ולשקף את שאיפותיך מהשירות הצבאי.

המסר התנועתי בא לביטוי גם בכינוסים תנועתיים ובמיוחד במפגשי השתלמות של הקומנדריות, מרכזות הסניפים. השירות בצה"ל נתפס כחלק מהחזון התנועתי. בשנים האחרונות הכותרת היא "בונים באמונה חברה צודקת". מדגישים את הזהות הישראלית, אין לנו מדינה אחרת. ובמסגרת זו אנחנו מחויבים לקחת חלק בגיוס לצה"ל ובתפקידים נחוצים ומשמעותיים. עוסקים באתוס הציוני, בהקרבה שנדרשה מתקופת היישוב ועד ימינו בכל מערכות ישראל ובשגרה המורכבת כאן. בסוף סמינריון הדרכה, שנערך בכיתה ט', עולים כל החניכים להר הרצל. החניכים עוברים בין קברי בוגרי התנועה ושומעים את סיפוריהם. בהמשך הם נפגשים עם לוחם ומקיימים טקס.

גיבוש הדרך האישית נובע מהדרך התנועית. דמות הבוגר מורכבת מהכרת המורשת, מבחירה בנתיבים של הובלה ולקיחת אחריות על כל החברה, תוך הכרת כל הזהויות בישראל. בוגרי התנועה, כך לפי תפיסתם, הם אנשים שמובילים ומרכזים את הקבוצות השונות בחברה. זהו הלב של הסיפור, להכיר ולהכיל את כולם, וכך מצפים מהבוגרים והבוגרות שינהגו גם במסגרת השירות הצבאי והשירות הלאומי.

בתנועת הנוער העובד והלומד עיינו בחוברת שיעורים להכנה לצה"ל ובמערכים שהועברו בסמינר צבא ונח"ל, שכבת חוות ההכשרה (תשע"ח). חוברת השיעורים משמשת את מדריכי התנועה, שמעבירים תוכניות הכנה לצה"ל.

התוכנית עשירה מאוד ובראשיתה פנייה למדריכים תחת הכותרת: הדרכת בני נוער בצומת הגיוס לצה"ל – אתגר חינוכי. "בניסיון להתמודד עם האתגר החינוכי – הדרכת בני הנוער בצומת הגיוס לצה"ל – עלינו לצקת תוכן חיובי בבחירה להתגייס ולא רק בשירות עצמו... חינוך זה חייב להיות גם חינוך שכנגד – חינוך להגנה כנגד חינוך לתוקפנות, חינוך לאהבת המולדת כנגד חינוך לאומני, חינוך לשליחות כנגד חינוך לקרייריזם ועוד, ועוד.²⁷

על ההכנה לצה"ל נכתב בניסוח מאוד מדויק: החינוך הוא השלם, והוא מעמיק ונכון רק אם הוא מתמודד עם כל המעגלים. כלומר, ההכנה לצה"ל אינה מרכז העשייה ואינה תכליתה של ההדרכה, אך היא מתחייבת מהמרכז ומשלימה אותו. ללא הבסיס הערכי וההתמודדות האישית עם הדילמות, יישאר הגיוס בחירה חלולה, שתתמלא בערכים שאין בידנו לעצבם. בניית הזהות תישאר מלל ריק.

במערך הפעילות הראשון עוסקים ב'חלונות לחברה הישראלית', פעילות שבמהלכה מבררים את המונח ניכור ומגיעים להבנה כי האדם קשור לחברה בה הוא חי.

במערך שכותרתו 'עם בונה צבא בונה עם', מתמודדים עם המושג 'צבא העם' ומגיעים לבירור הרעיון, שהמשפט בכותרת משמעו – בניית חברה סולידרית יותר ומקדמת את השוויון. במהלך הפעילות קוראים את דברי דוד בן-גוריון ומבררים דרכם את תפקידו וייעודו של צה"ל: "ייעודו הראשוני של צה"ל הוא ביטחון המדינה אך אין זה תפקידו היחיד. על הצבא לשמש גם מרכז חינוך חלוצי לנוער בישראל יליד הארץ והעולה, על הצבא לחנך דור חלוצי בריא בגוף, ברוח, נועז ונאמן שיאחה קרעי השבטים והגלויות, יוכשר למילוי ייעודה ההיסטורי של מדינת ישראל מתוך הגשמה עצמית, כבונה המולדת ומיישב שממותיה."

במערך 'מחויבות לשירות משמעותי' מכוונים להבנה כי כל אחד מחויב

27 חוברת שיעורים – הכנה לצה"ל, הנוער העובד והלומד, צוות הכנה לצה"ל 2012. עמ' 3.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

לעשות את השירות הכי משמעותי שביכולתו לבצע. בהפעלה במערך זה כל חניכה וחניך מסמנים מבין רשימה של מקצועות מהם המקצועות המשמעותיים בצה"ל. אחר כך נערך דיון ובו שואלים האם יש תפקידים משמעותיים יותר מאחרים וכיצד, אם כך, בוחרים. בהערה למדריך מדגישים כי חשוב שהחניכים יבינו שהם צריכים לבחור את התפקיד בו יוכלו לעשות את השירות המשמעותי ביותר מבחינתם.

במערך שעוסק בחוסנה של החברה והשפעתה על העמידה בלחצים חיצוניים, תחת הכותרת 'ביטחון אינו רק הטנק' (מתוך דברים שאמר יצחק רבין, 1992), מחברים את החניכים והחניכות לנאום של נסראללה בפני לוחמיו, לבלוג של נויע מנהריה שמתארת את חוויותיה כ'פליטה' במהלך מלחמת לבנון השנייה ולדברי רבין "הביטחון אינו רק הטנק, המטוס וספינת הטילים, ביטחון הוא גם ואולי קודם כול האדם. הוא החינוך של האדם, הוא הבית שלו, הוא בית הספר שלו, הוא הרחוב והשכונה שלו והוא החברה שבתוכה צמח." חוסנה של החברה יאפשר עמידה ביעדים שניצבים בפני החברה. יעד מרכזי הוא קיומו של צבא הגנה חזק ומוכן לכל מענה נדרש.

כותרת המערך הבא היא 'קדושת החיים', ובין מטרותיו: החניך יבין כי צה"ל הינו צבא מגן ולא צבא תוקף ויראה בשירות בצה"ל מעשה המגן על חיי אדם. בהמשך מובא מערך על 'רוח צה"ל – טוהר הנשק'. במערך הנחיות ברורות למדריך להסבירים על מסמך רוח צה"ל ולחידוד הנקודות מתוכו שעוסקות בנורמות התנהגות ("ישמור על צלם אנוש") ובטוהר הנשק. עיקר הפעילות בהתמודדות עם אירועים שעוסקים בנושאים אלו.

במערך 'שאיפה לשלום' מצטטים את דברי מנחם בגין: "עדיפים ייסורי השלום על קורבנות המלחמה, לכן שלום חותמים עם מי שהיום הם אויבים ובעתיד שכנים". בסיכום מציעים למדריך לומר: דיברנו היום על משמעותו של השלום. צה"ל הינו צבא ההגנה לישראל, מטרתו הגנה ושאיפתו שלום, כמו שראינו בסמל. אנו מגינים על עמנו וארצנו מתוך שאיפה לשלום ורצון שהמציאות במזרח התיכון תהיה אחרת. הסכם השלום אמנם נחתם בין מנהיגים, אבל השלום קורה בין העמים. חשוב שאתם בתור חיילים לעתיד תבואו עם ההבנה שיש לכם תפקיד גדול על הכתפיים, והוא שמירה על עמנו וארצנו אבל תוך כדי שאיפה לשלום.

המערך האחרון בתוכנית הוא 'שירות נשים בצה"ל'. מטרת המערך: הבנה כי החלוקה בין מה שגברי או נשי בעינינו היא חלוקה חברתית ולא ביולוגית; הסכמה על כך שנשים שוות לגברים גם בזכותן וחובתן לשרת בצה"ל; היכרות בסיסית עם תפקידי נשים בצה"ל. בסיכום נכתב: נשים היו שותפות בהגנה על ביטחון היישוב היהודי עוד בתקופה שלפני קום המדינה. חברות הפלמ"ח היוו שישית מכוח האדם של הארגון. צה"ל הוא מהצבאות המתקדמים בנושא של יצירת שוויון הזדמנויות לשני המינים. חשוב שכל בת תכיר את מגוון התפקידים המוצעים לה ותבחר בתפקיד שבו תרגיש משמעותית.

ברשימת הסרטים המומלצים לצפייה בתנועת הנוער העובד והלומד: להציל את טוראי ראיין; בופור; סיפורה של משפחת שטורמן מעין חרוד, אשר ארבעה מבניה נפלו בהגנה על הארץ; סיפור הקרב על קיבוץ נירים, ועוד.

במסגרת סמינר צבא ונח"ל²⁸ של התנועה, בפעולה לחברי המשלחת בנושא "צבא עם" מוגדרות המטרות הבאות:

1. החניכים יכירו את העקרונות של צבא העם כצבא עממי ומוסרי על פי תפיסתו של ז'אן ז'ורס.
2. החניכים יבינו שהציונות ביססה את כוחה הצבאי על בסיס רעיון צבא העם. החניכים יבינו כי היכולת של מדינת ישראל להגן על עצמה תלויה בהיותו של צה"ל צבא עם.
3. החניכים יכירו את מגמות הפירוק ואת האיומים על צבא העם המסמנים מגמות עומק בחברה הישראלית: סקטוראליות, מדרוג, הפרטה והשתמטות.
4. החניכים ייראו בקיום צבא עם הכרחי לקיום מדינה יהודית בארץ ישראל ויבינו שאפשרות זו מבוססת על הזדהות היחיד עם ארצו והרגשת מחויבות לעמו, ושלא תהיה לנו אפשרות להגן על עצמנו אם מוטיבציות אלו יתחלפו בשיקולים כלכליים ואינדיבידואליים.

ראינו בתוכניות ההדרכה להכנה לצה"ל בתנועת הנוער העובד והלומד כי עקרון הבחירה האישית בשירות משמעותי מהווה מוטיב מרכזי. הנימוקים

28 סמינר צבא ונח"ל, שכבת חוות ההכשרה, הנוער העובד והלומד, תשע"ח.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

לבחירה כזאת הם התובנות כי חוסן חברתי נובע מהאזרחים שמתגייסים לטובת הכלל. כך גם בגיוס לצה"ל ובשירות במסגרתו. ללא חוסן אזרחי לא יוכל הצבא לפעול ולא נוכל לעמוד ביעדים הנדרשים במדינת ישראל. כל אחד צריך לברר מה התרומה המשמעותית שלו. התרומה היא פועל יוצא של רצון לחיות בחברה הוגנת ולקדם ערכים שחשובים לבוגרי התנועה, כמו הגינות כלפי כולם, שמירת צלם אנוש, עשייה משותפת והתגייסות לצבא הגנה תוך שאיפה לשלום ולשוויון.

בתנועת הנוער הלאומי בית"ר חילקו את שנת הפעילות ל-12 נושאים חודשיים. בחודש מאי הנושא הוא צה"ל, ובמסגרת זו נושאי המשנה הם: גיוס משמעותי לצה"ל; גרעין נח"ל; צה"ל ומורשתו; ערכי צה"ל; מוטיבציה; תפקידים בצבא. כל חניכי התנועה עוברים פעילויות לפי הגילאים. הם עוסקים במנהיגות, בערכיות, ברוח צה"ל ובמורשת קרב. החניכים מתנדבים בבסיסי צה"ל ומחלקים חבילות ומכתבים לחיילים ברחבי הארץ.

לילך ברהום, הרכזת הארצית של התנועה,²⁹ מגדירה את ההכנה לשירות משמעותי כאחד הנושאים המרכזיים בתנועה. זהו מסר תנועתי ברור וחד-משמעי. בוגרי התנועה נקראים להשתלב במסלול משמעותי בצה"ל, להתקדם לקורסים פיקודיים ולקצונה ולראות את השירות כזכות שהם, כבוגרי תנועה, צריכים לאמץ.

מערכי הפעילות התנועתיים מפותחים במתודת הספירלה. בכל גיל עוסקים בשירות משמעותי בהתאם לרמה האפשרית לאותו גיל. כך בכיתות נמוכות יספרו על לוחמים ובכיתות גבוהות ייפגשו עם מפקדים ולוחמים. בתנועה יש מערכים על דמויות ביטחוניות, כגון אריק שרון וסיפור יחידת 101 ורחבעם זאבי (גנדי) וסיפור המרדפים בבקעה.

במסגרת גרעין הנח"ל יש אחוז (%) תנועתי. החייל/ת שנבחרים למשימה עוברים בכל הסניפים, מספרים על השירות ועל תפקידים, מציעים סיוע למתלבטים, מתארים את תהליך הצו הראשון והמיון הראשוני, עונים לשאלות

29 ריאיון אישי, 27.12.2018.

על ה"מנילה" ועל התחנות במסלול הקליטה בבקו"ם. המפגשים עם הנציגים מאוד משמעותיים ויש משוב מצוין על האפשרות להתעניין, להתלבט ובעיקר לקבל תשובות שעושות סדר, מרגיעות ומכוונות.

דגש נוסף מושם על ההכנה לצה"ל במסגרת מסע אתגר בחנוכה. המסע עצמו משופע באתגרים ובחוויות, שלמעשה מהוות הכנה לצה"ל מבלי לקרוא להן בשם. החניכים מתמצאים בשטח, מבשלים בישולי שדה, ישנים בתנאי שדה, מקדישים יום שלם במסע לדיונים על תפקידים ומשימות בצה"ל, למפגש עם בוגרים, לסיפורי מנהיגות בצה"ל ולדיון במקומו של המפקד בעיני חייליו.

בתנועה יש מערכי פעילות מסודרים, שכאמור, מועברים בעיקר בחודש מאי ולקראת יום הזיכרון. ובנוסף, יש פעילות לא פורמלית שכוללת שיחות, מפגשים ודילמות שעולות בשיחות אישיות ובמליאה. יו"ר התנועה (2018) הוא פדוי שבי וחלק ניכר מזמנו מושקע בסיורים ובביקורים בסניפים. במפגש עם חניכי השכבה הבוגרת הוא מספר על בחירתו, אחרי שובו מהשבי, בחינוך, בהדרכה, בהנהגת התנועה. העיסוק בחינוך והדילמות שעולות בכל מפגש עם חניכים, באיזה מסלול לבחור ומהו תפקיד משמעותי, מוכיחים לו בכל פעם מחדש כמה נכון להשקיע בחינוך ולזכות לראות את הבוגרים משפיעים ומובילים, בצה"ל ובהמשך הדרך.

בתנועת בני עקיבא נושא ההכנה לשירות משמעותי אינו נושא ארצי. הנושא בא לביטוי בתוכניות במסגרת המחוזות והסניפים ברחבי הארץ. בנושאים השנתיים יש תמיד נגיעה בשאלות של גיוס לצה"ל. כך למשל בנושא 'מובילים בדרך תורה ועבודה' יש ענף – גיוס משמעותי, מנהיגות ופיקוד.

אלחנן כהן, מרכז מחלקת ההדרכה,³⁰ מתאר את האירועים בחודש שלקראת יום הזיכרון. בכל הסניפים מתכננים ליום הזיכרון. יש פעולות שנושאות מורשות קרב. מספרים סיפורי לוחמים ונופלים במערכה, נפגשים עם משפחות שכולות. לומדים את סיפור ביריה, משחזרים את מסלול שיירת הל"ה. דגש מרכזי מושם על ירושלים: יש סיורים בעקבות לוחמים, מבקרים בגבעת התחמושת, לומדים על מלחמת העצמאות, על היישוב בעיר העתיקה, על מלחמת ששת הימים.

30 ריאיון אישי, 26.12.2018.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

לימוד מורשת קרב הוא הכנה לשירות משמעותי בצה"ל. מדברים בשפה של מחויבות וזכות לשרת. מספרים על לוחמים שחרפו נפשם בהגנה על ישראל ועל חבריהם ליחידה.

בשנה האחרונה מפתחים תוכנית הדרכה לפי נושאים וגילאים. בכיתות י"א ו-י"ב עוסקים בהכנה לגיוס. מדברים על תהליך הצו הראשון. משוחחים עם הבנים על בחירה ביחידות משמעותיות ועל הליכה למסלולי פיקוד וקצונה. חשוב להבהיר כי חלק גדול מהבנים עובר אחרי התיכון למכינות קדם-צבאיות ואחרים משתייכים לישיבות ההסדר. המסלולים שלהם די מוגדרים מבחינתם. בקרב הבנות נושא השירות בצה"ל עולה פעמים רבות. מרבית הבנות מתנדבות לשירות לאומי, אבל בהחלט יש בנות שמחליטות להתגייס לצה"ל ולשרת בתפקידים מאתגרים ומשמעותיים.

לעיסוק בצה"ל ומורשתו, לתפיסת דמות בוגר התנועה כאזרח פעיל, מוביל ואכפתי, ולחיזוק היכולת להתמודד עם אתגרים, לכל אלה יש השפעה בתחום בחירת מסלולי הגיוס וההתנדבות. בתנועה לא נרתעים מדיונים על דילמות ערכיות, מבהירים שאירועים שבמחלוקת לא פוגעים בנכונות לשירות משמעותי. בפעילויות מרכזיות של התנועה מדברים על כך שהחלטות מדיניות לא צריכות ליצור מצב של התנגדות לתרומה, להתנדבות, ללקיחת אחריות. בסמינריון ההדרכה התנועתי עוברים פעילות בנושא המחויבות של בוגרי התנועה וחבריה למדינת ישראל. עוסקים בחובה ובזכות להגן על המדינה. בבני עקיבא מחנכים להיות חלק מחברה שתורמת למדינה ולצה"ל. כך בקומונות, כך בגרעינים תורניים וכך בכל מסלול שיבחר לעצמו בוגר התנועה. בכנסים של הקומונריות מפגישים אותן ואת מטה התנועה עם מפקדים בכירים. התקיים מפגש עם הרמטכ"ל, עם המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, עם מתאם הפעולות ואחרים.

אלחנן מספר על תוכניות ייחודיות. תוכנית 'יונתן' שמתמקדת בפריפריה, תוכנית 'השחר' שמועברת עם עולים מאתיופיה ושבטי 'יובל' לנערים ונערות עם צרכים מיוחדים. בשלוש התוכניות יש מערכי פעילות ברמה הטכנית של הכרת צה"ל, הכרת תפקידים בצה"ל והכרת תהליך המיון והקליטה ואפשרויות

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

ההתנדבות לצה"ל. נושא הגיוס מאוד חשוב לחניכים בתוכניות האלה ולכן מקדישים לו יחידות פעילות מגוונות. במיוחד בשבטי יובל, בהם יש חניכים שהחלום הגדול שלהם הוא להצליח להתגייס לצה"ל. השירות המשמעותי וההכנה לקראתו, מסכם אלחנן, משתלבים בדיון על החברה הישראלית ועל התרומה לחברה של בוגרי בני עקיבא. זה נושא ששזור לאורך כל השנה ובמקרים רבים מהווה את שלד הפעילות המרכזית במהלך שנות י"א ו-י"ב.

תנועת השומר הצעיר. בריאיון השתתפו מעין לוי ומרגלית בן-שלום, מרכזות מחלקת הדרכה, ורון ולדינגר, מרכז מחלקת נח"ל (כולל שנת שירות).³¹ בראשית השיחה יש הסכמה לכותרת: ההכנה לצה"ל היא חלק מהכנה לתהליך ההגשמה והיציאה לחיים אזרחיים בוגרים.

המחלקה שמרכז רון אחראית על התהליך החינוכי לקראת הגיוס לנח"ל. שנת שירות, ואחריה נח"ל, הם המסלול התנועתי להגשמה. התנועה מכינה את בוגריה למסלול הנח"ל, לתפקידים, לבחירות שיידרשו לעשות. במסגרת זו מכינים גם לשירות משמעותי. הכוונה שהבוגרים יגדלו להיות אזרחים שקשורים משמעותית, מבחינת שייכות ואחריות, לחברה הישראלית. בתוך תהליך כזה – הצבא הוא מרכיב משמעותי. לצה"ל יש ביטוי משמעותי במסגרת החינוכית מתחילת התנועה. לא ביטוי במובן שמקדישים לנושא מערכי פעילות ונושאים שנתיים אלא בדיונים ערכיים. בשאלות מוסריות יעלה בכל פעם מחדש מעמד הצבא, דילמות של חיילים ונורמות התנהגותיות. בכיתות י"א ו-י"ב עוסקים גם בשאלות טכניות. מסבירים מה יהיה בצו ראשון ובתהליך שאחריו. עוסקים ב'רוח צה"ל'. קוראים את המסמך ומדברים על העקרונות העולים ממנו.

נושא השירות בצה"ל עולה מתוך דיונים שונים. למשל, במשלחות לפולין, בדיונים על דילמות מוסריות ועל פקודות בלתי חוקיות. בפולין מרגישים אחריות על החברה הישראלית. עולה שאלה: מה אנחנו יכולים או נוכל לעשות?

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

המשתתפים קרובים לחוות ההכשרה ולגיוס לצה"ל והתשובות סובבות סביב נושאים אלו. עולה השאלה על מקומו של צה"ל ומקומנו בצה"ל כאזרחים בוגרי תנועת נוער, שבאים עם רקע חינוכי ערכי וכיצד יוכלו להשפיע במסגרת הצבא. מתוך דילמות מוסריות מגיעים בהרכה מקרים לדיון בדמות החייל, למה מצפים מאתנו? האם להיות חיילים משמע לחזק ערכית מבפנים? מה המשמעות האישית של העובדה שאני אהיה שם? האם אשפיע? האם אשמור על ערכיי?

בכיתות י' עשו פרויקט 'פואטרי סלאם' בנושא '70 לישראל'. התפתחו שיחות על אזרחות, חיים בישראל, גיוס לצה"ל. נושא הגיוס לצה"ל הוא טריגר קל מאוד לפיתוח שיחות. דוגמאות מצה"ל בשאלות ערכיות, מוסריות, מובילות לדיון על הצבא, הגיוס שלנו, השירות ועד כמה הוא יהיה משמעותי. ככלל, כששואלים על דילמות מוסריות מיד עולה דוגמה מצה"ל, מהתנהגות של חיילים, מפקודות שאינן חוקיות וכו'.

שלושת מרואייני השומר הצעיר מסכימים: אין מסר שקורא – התגייסו לצה"ל ושרתו ב... אבל – יש רוח. הרוח היא – תהיה אזרח משפיע, מנהיג, נותן מעצמו ולא 'עומד מן הצד'. לעמוד על ערכים, גם בהקשר של 'פקודה בלתי חוקית', לא לסגת מערכיך, מהדוגמה שאתה נותן.

צה"ל מסמל גם תחושה של מסוגלות, של התמודדות עם קשיים ועם אתגרים. כאן בולט היתרון של בוגרי תנועה אשר בא לביטוי כבר בשלבי טרום ההתגייסות. מדריך בתנועה יודע להתמודד עם קשיים ואתגרים. לעזור לילד/ה בן עשר לבנות אוהל ולשכנע ללכת לשירותים בטבע, מחשל בהתמודדות עם אתגרים. במציאות כזאת, של חיי תנועה, המעבר לצה"ל קל וזורם יותר. לבוגר פעיל בתנועת נוער יש תחושה אחריות, ומכאן – חוסן ושרידות גבוהים יותר. יש כאן 'חינוך עקיף' ללקיחת אחריות. זה מוביל גם ללקיחת אחריות בצה"ל, כחלק מההשתלבות הפעילה בחברה.

חוות ההכשרה (שנת השירות): בשנת השירות מתקיים תהליך ההכנה התנועתית לצה"ל. השנה הזו גם מוגדרת במשרד הביטחון כהכנה לצה"ל. במסגרת סמינרים ומפגשים עולים נושאים כמוטיבציה לשירות, קרייריזם, הליכה ליחידות קרביות ועוד. עולם הנתינה והתהליך החינוכי ערכי לבירור היותך

אזרח בוגר, ובא לביטוי בשנת השירות. מעל 50% מבוגרי י"ב ממשיכים לשנת שירות, לגבי הנח"ל הם מחליטים עד מרץ (במהלך ש"ש). בשנת השירות מתמקדים בפעילות תנועתית והמסר המרכזי הוא – להגשים את הערכים שלך, להיות אדם מגשים. זה מסר שעובר גם בסמינרים שלקראת גיוס. המתנדבים בשנת השירות מגיעים לצומת החלטות על גיוס לצה"ל ושירות משמעותי. מדברים על יום הגיוס, על התהליך בבקו"ם. מנהלים שיחות על השירות ונפגשים עם בוגרים שנמצאים בצה"ל וכאלה שכבר השתחררו. משוחחים על דמותו של צה"ל: צבא העם או צבא מקצועי. נוגעים במוטיבציה לשירות: שירות שנשמע טוב, הדר ותהילה, סידור של מקצוע כמדרגה לקריירה מקצועית, תרומה למדינה.

מבחינת התנועה: לא הולכים לתפקיד בצבא, אלא בצומת הזה בוחרים לקחת אחריות על החברה הישראלית. חיבור של כל חלקי החברה לצה"ל. הנח"ל – סירת אחרת, ערכית, משימה לאומית, חינוכית, השקעה בפריפריה, לקיחת אחריות חברתית. הבוגר ממשיך להיות חלק מהתנועה. מבקשים להזכיר כי הנח"ל הוא מסלול וולונטרי שמחייב תקופת שירות ארוכה יותר, לבנות – שנתיים וחצי במקום שנתיים, לבנים – שלוש שנים וחודשיים במקום שנתיים ושמונה חודשים.

עוברים כעת משלב תנועת הנוער לשלב ההגשמה. במסגרת י"א י"ב אין תהליך מסודר, אבל נושא צה"ל עולה במסגרת דיונים שונים. כמו כן יש הסבר (מבוסס על ניסיון המדריכים) על צו ראשון ותהליך המיונים.

לסיכום, בתנועת השומר הצעיר נושא הכנה לצה"ל אינו נושא מרכזי בפעילות השוטפת ואינו נושא שנפרס במתכונת של מערכים ופעילות שיא על פני חודשי השנה. הנושא נוכח במסגרת של דיונים והצגת דילמות מוסריות. לעומת זאת, בשנת שירות נושא ההכנה לצה"ל, על ההיבטים הטכניים, על ההיבטים הערכיים ועל ההיבטים הענייניים (תפקידים ומסלולי קידום) שבו נוכח בהחלט. נושא זה אפילו מתורגם למערכי פעילות ולשילוב בסמינרים שנערכים במהלך שנת הפעילות למתנדבי שנת השירות (המשלחת התנועתית).